

Москаленко В.Ф.,
Кисельова О.Г.

КАФЕДРА ЛАТИНСЬКОЇ МОВИ НМУ імені О.О.БОГОМОЛЬЦЯ: ВИТОКИ ТА СЬОГОДЕННЯ (З ПОСИЛАННЯМ НА ІСТОРІЮ ОСВІТИ ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ З ХVІІІ СТ.)

Національний медичний університет імені О.О. Богомольця (м.Київ)

Резюме. У статті подано історію кафедри латинської мови НМУ ім. О.О.Богомольця з посиланнями на історичні документи ХVІІІ, ХІХ, та ХХ ст. Проведено порівняльний аналіз документів Вільненської медико-хірургічної академії та документів Імператорського(Київ) Університету Св. Володимира. Проаналізовано перспективи розвитку кафедри у сучасному світі.

Ключові слова: латинський, кафедра, Київський, університет, медичний, Вільненський.

*Немає жодної галузі людського знання,
де б не залишилася яскравих і плідних відбитків
антична культура. Так ми звемо федеративну
культуру давніх еллінів та римлян.*
проф. Юрій Шанін

Питання реальної (Платон) та класичної (Арістотель) освіти постали перед людством ще за часів Александрійської школи і до сьогодні вони щільно переплетені на рівні підготовки школа — вища школа, класична гуманітарна освіта — спеціальна освіта.

Гортаючи сторінки книг кінця ХІХ — поч. ХХ, присвячені історії відкриття Університету Св. Володимира у Києві, постає багато питань, зокрема, як заповнювалась освітянська ніша у південно-західному регіоні до відкриття Університету Св. Володимира у Києві. Адже тільки 8 листопада 1833 р. був виданий Указ Сенату, а 25 грудня 1833 — затверджений перший Устав Університету Св. Володимира, де було задекларовано відкриття медичного факультету у перспективі.

Відомо, що Київ підпадав під візитачії едукативної комісії Польщі: єзуїтські та базиліанські школи проводили навчання, як і в інших європейських країнах латинською мовою, в першу чергу тому, що до 1775 р. ця мова виконувала функцію *lingua franca* у Європі. Реформування системи освіти 1775-1779 рр., коли церковні ордени (у першу чергу єзуїти) були відсторонені від просвітницької роботи та процесу навчання, надали навчанню світський та гуманістичний характер, який визначається як «путь спасительных реформ, усвоив который и начала просветительной философии 18 века приступило к их осуществлению раньше других государств, которые хвастались изобретением этих философских

принципов. В частности, правила, по которому общественное образование есть обязанность государства, было для Европы лишь абстрактным мечтанием, а Польша провозгласила (в 1775 г.) что каждое дитя находится под опекой государства» [1].

Історично склалось так, що система освіти, яка затвердилась у той період у Вільненському навчальному окрузі, як і всьому південно-західному регіоні, а отже і у Києві, була повністю засвоєна пізніше у всій імперській Росії і проіснувала 1917 р. майже без змін. [1]

Також не забуваймо, що у період 1775-1779 рр. (візитація Тадеуша Чацького) паралельно з польськими існують і також духовні училища такі як Києво-Могилянська Академія, братські школи тощо рівень підготовки з латинської мови та римської культури у яких дозволяє боярину Ф.М. Ртищеву ще 1649 р. запросити до Москви Єпіфанія Славянецького та Симеона Полоцького не тільки як вчителів дітей царя Олексія Михайловича, але в першу чергу як перекладачів Біблії на церковнослов'янську мову, оскільки вони «...с эллинского языка на словенскую речь перевести умеют и латинскую речь достаточно знают для правки Библии на словенскую». Перша корекція щодо тексту Острозької Біблії була зроблена 1581 р. з латинської Вульгати. [2]

Таким чином у Києві, Луцьку, Кремені та Житомирі та інших містах та містечках України молодь навчається в академічних

окоуних та підкоуних школах, відповідно з 7-річною та 3-річною освітою, а також у православних академіях та школах. В інших округах відкриваються парафіяльні або приходські школи, а згодом і російські гімназії. [1].

Тому відкриття Віленського університету та Кременецького ліцею, а після їх ліквідації — Віленської медико-хірургічної академії забезпечило європейський рівень вищої освіти по факультетах різного напрямку [4, 9].

Рішення щодо заснування Університету Св. Володимира у Києві дає можливість випускникам шкіл різного рівня, а також студентам закритих Волинського ліцею та Віленського університету здобути вищу освіту не від'їжджаючи далеко від рідних міст. Необхідно зазначити, що мотивація до отримання освіти не тільки була притаманна вихідцям з різних верств населення, що юридично забезпечувалось Магдебурзьким правом у м. Києві (яке було скасоване 1838 р.), але також заохочувалась та підтримувалась реформами Т. Чацького у попередні часи.

Незважаючи на те, що після 1775-1779 рр. у всіх школах різного рівня викладання переходить на національні мови, для означеного регіону обов'язковими дисциплінами залишаються латинська, іноді давньогрецька мови (з 1813 р. було введено обов'язкове вивчення давньогрецької мови), що поєднувалось з доктринами абсолютно утилітарними. У цей же період у Німеччині та Франції шкільні програми, це так названий «трівіум» або «квадрівіум» (теорія латинської мови, римське право, історія літератури римської та грецької були серед інших дисциплін обов'язковими). Цікаво порівняти документи 1833-1835 рр. Віленської медико-хірургічної академії з документами відкритого 15 липня 1833 р. у день пам'яті рівноапостольного Св. Володимира Університету.

Серед перших викладачів створеного університету ми бачимо прізвища ординарного професора Кременецького ліцею Максиміліана Якубовича та ад'юнкта Юзефа Корженовського. Відомо, що крім них заняття латинською мовою проводив вихованець львівського університету ординарний професор В.Г. Бессер. Таким чином, незважаючи на заявлений статус університету як російського, у перші роки підтвердити, що мовою навчання дійсно була російська документально неможливо. У Вільно ж залишаються європейські вимоги щодо комунікації, таким чином, як всі ми бачимо, латинська так і залишається у статусі *lingua franca*.

Засвідчуючи європейський статус Університету під час урочистого акту відкриття ординарний проф. М. Якубович виголошує промову «*Depulchroplatonico*» і вже з 28 серпня на 1-му відділенні філософського факультету відкривається начитка лекційних курсів, зокрема «римской и греческой словесности» на відповідних кафедрах. З політичних міркувань вже у 1837 р. на посаду викладача грецької мови запрошується ординарний проф. І.Я. Нейкірх, а у 1838 р. — екстра-ординарний проф. А.К. Деллен, згодом ординарний проф. М. Якубович виїждить до Москви. Зі спогадів колишніх студентів відомо, що на 1-му і 2-му відділеннях філософського факультету у перші роки викладання велось таким чином, що «в короткий срок успевали превращать своих... слушателей из совершенных невежд по части древних языков — в классиков, способных вольно изъясняться на латинском языке».

Указом від 28 та 29 квітня 1840 р. професорсько-викладацький, а також частково студентський склад Віленської медико-хірургічної академії переводиться на створений медичний факультет Університету Св. Володимира, заняття на якому розпочинаються восени 1842 р. На факультет покладаються великі сподівання, як зауважив міністр освіти граф Сергій Уваров, медичному факультетові Київського університету готувалася особлива видатна роль серед медичних факультетів імперії «для приведения в совершенное устройство врачебных наук можно сосредоточить его в 2 главных местах: именно в Москве — для северной части империи и в Киеве — для южной части; в этом порядке [медицинские факультеты] в Дерпте, Казани и Харькове будут некоторым образом служить вспомогательными учебными заведениями и войдут в один круг с двумя главными» [Сборник постановлений по министерству народного просвещения, том 2, отдел 2, № 958].

Окремої кафедри латинської мови для студентів-медиків не створюють, тому у перших же документах зазначено, що одну дисципліну студенти мають слухати разом зі студентами 1-го відділення філософського факультету протягом 8 семестрів — це латинська мова. На медичному факультеті латинська мова знаходиться серед практичних дисциплін і за 4 роки була розділена на таку, що перших 4 семестри ординарні професори І.Я. Нейкірх, А.К. Деллен та ад'юнкт К.Ф. Страшкевич практикували студентів щодо латинської, грецької граматики та синтаксису за допомогою читання та аналізу текстів,

що розширювало загально-гуманітарну, отже соціокультурну, складову підготовки студентів-медиків. Але наступні 4 семестри майбутній декан медичного факультету ординарний професор Е.Е. Мірам особисто розробив програму термінологічної підготовки студентів відповідного факультету, яку згодом передав тим же викладачам кафедр першого відділення філософського факультету, але в перші роки працював зі студентами по удосконаленню медичної термінології (клінічної) особисто. Питання термінологічної підготовки студентів-медиків опрацьовували ще у Вільненській медико-хірургічній академії про що свідчить читання Авла Корнелія Цельса «De medicina libro octo», але у Вільно зі студентами 1-го курсу, зважаючи на високий рівень довузівської підготовки. Пізніше курс латинської мови на медичному факультеті був скорочений до 6 семестрів.

За цими програмами студенти готуються аж до 1924 року, таким чином утворення окремої навчальної структури — Київського медичного інституту. У той період латинську мову читає студентам Михайло Федорович Кніпович, вихованець історико-філологічного факультету Університету Св. Володимира, обізнаний з системою роботи на медичному факультеті. Тому безпосередньо він, а також очолювана ним кафедра розпочинає роботу над «Латинсько-українсько-російським словником медичних термінів», а також створює підручник «Латинська мова» для студентів-медиків, який отримує 1-ше місце на конкурсі підручників Наркомздрава СРСР, як найкращий підручник з латинської мови того періоду був перекладений російською мовою та рекомендований для використання іншими однопрофільними кафедрами. Статусу кафедра набуває 1933 р., її очолює М.Ф. Кніпович, знаний вчений-філолог, автор багатьох посібників і підручників, чудовий методист. Тоді до складу кафедри входили М.Ф. Кніпович, С.І. Смирнов, І.І. Ліхтенфельд, Л.С. Шелечник, з 1937 р. — П.П. Чернецький. До 1941 р. видаються «Латинська мова. Підручна книга з хрестоматією для медвузів. За загальною редакцією проф. М.С. Спірова», «Учебник латинского языка для мединститутов», «Учебник латинского языка для средних медицинских школ», «Учебник латинского языка для мединститутов» (друге видання) — отримав другу премію, «Толковый указатель корней слов» — в книзі Я.П. Фрумкіна «Психиатрическая терминология». З 1941

по 1944 р. кафедра продовжує роботу у місті Челябінську. Склад кафедри: М.Ф. Кніпович, Г.В. Казьєр, П.П. Чернецький, І.П. Іванов (1942 р. мобілізований, загинув 1944 р.), А.Л. Залкінд. На той період кафедру очолював П.П. Чернецький.

З 1944 р. кафедра працює в звільненому Києві і до колективу кафедри входять В.Г. Соколовський, Є.А. Февральов, І.Ф. Єрофеев. До 1953 р. колектив кафедри видає «Учебник латинского языка для средних медицинских школ», «Латинсько-українсько-російський словник медичних термінів», «Підручник з латинської мови для студентів-медиків» (М.Ф. Кніпович, С.І. Смирнов). Свідченням широкого кола інтересів викладачів кафедри є видання власних художніх творів.

1953 р. після смерті М.Ф. Кніповича виконувачем обов'язків завідувача призначається П.П. Чернецький. У цей період колектив кафедри суттєво змінюється. До її колективу кафедри входять Н.О. Гайова-Шульга, Н.І. Міняйлова-Шаповалова, а також К.В. Чаплигіна, яка після 1957 р. очолила кафедру медичного інституту у м. Луганську.

Після об'єднання стоматологічного та медичного інститутів 1955 р. на кафедру приходить Ю.В. Шанін. А з 1958 р. починає працювати В.М. Старостенко. До 1962 р. кафедра готує до видання та видає «Краткий учебный словарь клинических терминов» (В.Г. Соколовський, Б.Г. Александровський), «Занимательная хрестоматия для студентов медиков (на латинском языке)» (Єрофеев І.Ф.), «Украинско-русский словарь медицинской терминологии» (Казьєр Г.В., Соколовський В.Г., Февральов Є.А.), «Русско-украинско-латинский словарь» (Казьєр Г.В., Февральов Є.А., Чернецький П.П.). Таким чином, науково-методичне спрямування роботи кафедри не змінюється — це термінологічна підготовка з елементами загально-гуманітарного рівня.

З 1961 р. кафедру очолює Г.В. Казьєр, яка мала великий досвід роботи у КМІ, але як спеціаліст європейських комунікативних мов задає кафедрі інше науково-методичне спрямування — філологічне та соціокультурне. І це зрозуміло, оскільки пов'язано з незаповненою нішею шкільної освіти — класичні мови та античність, яка на думку колективу кафедри мала обов'язково компенсуватись при формуванні молодої людини. У той період це було можливо тільки у вищій школі.

1978 р. на кафедру повертається і очолює її Ю.В. Шанін, який протягом попередніх 5

років плідно працював не тільки як доцент кафедри класичної філології та загально-го мовознавства КДУ ім. Т.Г.Шевченка, але і як вчений секретар Всесоюзної науково-методичної ради з вищої філологічної освіти при Мінвузі СРСР. Тому, після повернення на кафедру латинської мови медичного інституту, підтримав і продовжив філологічний напрям у роботі очолюваної кафедри. З цим пов'язані його численні науково-популярні праці та монографії, основними з яких є: «Герои античных стадионов» (Москва, 1971, 1979; Софія, 1978), «Олимпийские игры и поэзия эллинов» (Київ, 1980), «Мифы та люди Олимпии» (Київ, 1980; Варшава, 1989), «Олимпия. История античного атлетизма» (С.-Петербург, 2001, а також книги його спогадів «Не уставайте слушать стариков» та «На байдарке».

Згодом, під час численних зустрічей зі своїми колегами з Москви, Петербурга, Єревана, Тбілісі та інших міст, де традиційно готували студентів-класиків – в такий спосіб всі кафедри були забезпечені гарно підготовленими фахівцями, а також завдяки інтересу Юрія Вадимовича до історії кафедри робота набуває іншого напрямку, а фактично повертається до науково-методичної діяльності кафедри у період керування нею М.Ф. Кніповичем: навчання надається практично-термінологічний нахил, а за рахунок численних елективних курсів, які проф. Ю.В. Шанін читає студентам, частково закриваються питання соціокультурної компетенції. Викладачі кафедри беруть участь у підготовці «Вечорів Гіппократа», плідно працює гурток «Антична культура», де керування студентськими роботами було доручено всім співробітникам. Серед співробітників кафедри того періоду не можна не назвати таких чудових методистів та висококваліфікованих фахівців як А.М. Поскрилко, Є.М. Шевченко, Г.С. Соковніна, які закінчили Львівський державний університет і багатороків віддали науково-методичній роботі на кафедрі. Тоді ж оновлюється навчальна програма, поглиблюється вага термінологічного компоненту.

У цей період кафедра бере участь у створенні УМЛ НМУ імені О.О. Богомольця. Кафедрою забезпечується декілька навчальних програм, одна з них затверджується як типова. З часом, у процесі роботи з ліцеїстами на етапі підготовки до вищої медичної освіти, до програми вносяться суттєві зміни, які також базуються на історії викладання латинської мови у Києві як у гімназіях, так і в Університеті.

З 2009-2010 н.р. курс латинської мови та елементів термінології розширюється до 4 років, отже відповідає етапам підготовки школярів у латинських школах та класичних гімназіях в Європі та Сполучених Штатах. Підготовлена цього року типова навчальна програма для учнів УМЛ НМУ складена в результаті аналізу програм європейських латинських шкіл, гімназій Німеччини, Австрії та Бостонської латинської школи.

Вважаємо, що завдяки найкращим випускникам ліцею кафедри вдається відповідати класичній традиції Києва у підготовці спеціалістів, тобто у ліцеї формується лексико-граматична та соціокультурні компетенції, тому на першому курсі університету випускники ліцею можуть дійсно засвоювати основи термінологічної компетентності на рівні студентів європейських вузів.

Студенти I-го курсу, які вступили у медичний університет після завершення навчання у загальноосвітніх школах (а це основна кількість першокурсників), медичних коледжів готуються за сучасними підручниками, посібниками та методичними рекомендаціями, які створені на глибокій науковій основі та видані кафедрою в останні декілька років згідно з новою програмою, яка має забезпечити питання ідеї формування термінологічної компетентності на основі лексико-граматичної компетенції у підготовці студентів всіх факультетів. Питання пов'язані з формуванням особистості студента-медика виносяться на конференції і часто обговорюються зі студентами у позаурочний час.

КАФЕДРА ЛАТИНСКОГО ЯЗЫКА НМУ имени А. А. БОГОМОЛЬЦА: ИСТОКИ И НАСТОЯЩЕЕ (СО ССЫЛКОЙ НА ИСТОРИЮ ОБРАЗОВАНИЯ ПРАВОБЕРЕЖНОЙ УКРАИНЫ С XVIII в.)

Москаленко В.Ф., Киселева Е.Г.

Резюме. В статье представлены историю кафедры латинского языка НМУ имени А. А. Богомольца со ссылками на исторические документы XVIII, XIX и XX вв. Проведен сравнительный анализ документов Вильненской медико-хирургической академии и документов Императорского (Киев) Университета Св. Владимира. Проанализированы перспективы развития кафедры в современном мире.

Ключевые слова: латинский, кафедра, Киевский, университет, медицинский, Вильненский.

DEPARTMENT LATIN NMU OO BOHOMOLETS: ORIGINS AND PRESENT (WITH REFERENCE EDUCATION ON THE HISTORY OF RIGHT-BANK UKRAINE XVIII CENTURY)

Moskalenko V.F., Kiseleva E.G.

Summary. In the article the history of Latin language chair of National O.O. Bogomolets Medical University is given, with reference on historical documents of XVIII, XIX, and XX cent. Comparative analysis of Vilna's medico-surgical academy documents is made and documents of Imperial University (Kyiv) of St. Vladimir. Perspective of evolution of chair in modern world is analyzed.

Key words: Latin, chair, Kyiv, university, medical, Vilna.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Владимирский-Будановъ М.Ф. Історія Імператорскаго Університета Св. Владимира. — К., 1884.
2. Рижский М.И. История перевода Библии в России. — Новосибирск: Наука, Сибирское отделение, 1978. — 208 с. С. 109.
3. Шульгин В. История Университета Св. Владимира. — СПб., 1860.
4. Крачковский Ю. Исторический обзор деятельности Виленских учреждений. Вильно, 1905 р.
5. Записки об ученых и учебно-вспомогательных. Под ред. Иконникова В.С. — К. 1884.
6. Обзорение преподавания наук в Императорском (Кіев) университете. — К., 1841, 1842, 1843, 1844, 1845, 1846, 1847, 1848, 1849, 1850, 1851.
7. Praelectiones in Caesarea litterarum Universitate Sti Wladimiri. — К., 1834.
8. Praelectiones in Caesarea Academia Medico-chirurgica Vilenensis. — Vilnae, 1836.
9. Белецкий В.В. Краткій історическій обзоръ деятельности управления Виленскаго учебнаго округа с 1803 до 1869 р. Вильна.
10. Сильвестр Медведевъ. Очеркъ из історіи русскаго просвещения и общественной жизни в конце 17 века. Типография Университета Св. Владимира. Киев